
Časopis československé socialistické opozice

Gorbačov, evropská levice a Pražské jaro

JIŘÍ PELIKÁN

I když se zde budeme zabývat událostmi před 20 lety i jejich historickou předehrou, budeme mluvit také o současnosti. Jsme dnes svědky, že hlavní myšlenky Pražského jara se prosazují postupně i v jiných zemích střední a východní Evropy, především — a to je to nové a řekl bych revoluční — v samotném Sovětském svazu pod vedením Gorbačova. Tedy právě v té zemi, která svým postojem a vojenskou intervencí zadusila před 20 lety Pražské jaro.

Myslím si, že nebudu přehánět, když prohlásím, že Gorbačovova politika ekonomických a politických reforem, vyjádřená slovy „perestrojka“ a „glasnost“ de facto rehabilituje Pražské jaro, i když konzervativní síly v Praze a také v Moskvě se pokoušejí to zastřít nebo vyvrátit.

To ovšem neznamena, že bych chtěl položit rovnítko mezi oba tyto procesy. O jejich společných bodech a rozdílech se zde ostatně bude diskutovat.

Hlavním společným bodem je společný zdroj inspirace obou těchto hnutí. Vycházejí ze společného poznání a vědomí, že *stalinský* model socialismu se dostal do neřešitelné krize a že jediným možným východiskem jsou radikální ekonomické a politické reformy, jejichž smyslem je úzké spojení socialismu s demokracií.

Samozřejmě v obou případech nejde o demokracii, jak ji chápeme na Západě, tj. jako pluralitní parlamentní systém, ale o proces demokratizace, který dává občanům více možností na účasti politického a ekonomického rozhodování při ponechání vedoucí úlohy komunistické strany. Tato vedoucí úloha se však nemá nadále uplatňovat administrativními metodami nařizování, ale dialogem s různými politickými a sociálními partnery, reprezentujícími různé zájmy socialistické společnosti.

Rozdíl ovšem spočívá v tom, že Československo roku 1968 bylo všestranně připraveno pro tyto změny předchozím vývojem a v nemalé míře existenci demokratických tradic v této zemi. Kromě toho jde o poměrně malou zemi s jen dvěma národy, Čechy a Slováky, zatímco SSSR je velmoc, rozprostírající se od Evropy až po Daleký východ v Asii s více než 100 národnostními a etnickými skupinami a navíc bez jakýchkoliv demokratických tradic.

Proto v Československu mohlo dojít v roce 1968 ke spojení iniciativy „shora“, tj. progresivních sil v KSČ, s iniciativou „zdola“, tj. s neustálým tlakem veřejného mínění, které podporovalo politiku Dubčekova vedení, ale současně žádalo radikálnější reformy. V Sovětském svazu přichází iniciativa k reformám především „shora“, a to ještě jen od části vedení, především od samotného generálního tajemníka, který má upřímnou podporu inteligence, zato však naráží na značný odpor stranického a státního aparátu. A co je nejzávažnější, musí počítat s nedostatkem důvěry mezi širokými vrstvami obyvatelstva, kterým zatím nemůže nabídnout radikální zlepšení jejich životních podmínek a staví je naopak před celou řadou dosud neznámých problémů (jako je možnost ztráty zaměstnání, potřeba zvýšeného výkonu, sociální diferenciace, nebezpečí zvýšení cen a inflace a s tím spojeného sociálního napětí).

V Československu v roce 1968 byly celkové podmínky pro reformu systému mnohem příznivější a je skutečnou tragédií pro demokratický socialismus, na Východě i na Západě, že tento pokus byl potlačen vnější intervencí.

Na druhé straně je nesmírně významné, že nyní a poprvé přichází signál ke změnám nikoli z „periferie“ impéria, ale přímo z jeho středu, z Moskvy. To znamená, že tento proces obnovy se nemusí vyvíjet pod vnějším tlakem a že mu nehrozí vojenská intervence z Prahy, Varšavy nebo Budapešti.

To ovšem neznamena, že se tato nová Gorbačovova politika může vyvíjet bez nebezpečí a překážek neméně dramatických. Zmínil jsem se již o některých, jako je nedostatek demokratických tradic, dlouhé období stalinismu

a stagnace za Brežněva a jako je otázka národnosti, která je v některých částech země přímo explozivní. Největším nebezpečím je zřetelný odpor konzervativních sil, které mají silné pozice i v samotném vedení KSSS, jak dokazují i nynější polemiky v centrálním tisku.

Není pochyby, že tyto konzervativní síly ve vedení KSSS mají své spojence v některých vládnoucích skupinách v zemích sovětského bloku. Tyto vládnoucí skupiny byly v některých případech dosazeny Brežněvovým vedením a vidí v současném vývoji v SSSR nebezpečí destabilizace. Slovně sice podporují „perestrojku“, ale ve skutečnosti ji chtějí brzdit. Zejména se bojí „glasnosti“ a demokratizace.

Je ironií osudu, že je to právě nynější vedení KSC, které se nejvíce obává úspěchu reforem v SSSR. Má to ovšem svou logiku, protože toto vedení vyvozuje svou legitimitu z vojenské intervence v srpnu 1968, založené na tézi, že Československu hrozilo nebezpečí „kontrarevoluce“. Přesto se ani toto vedení nemůže vyhnout změnám a vlivu Gorbačovovy politiky. Chtělo by je ovšem omezit na ekonomickou reformu bez politické demokratizace. Proto pokračuje dál ve své kampani proti Pražskému jaru a jeho představitelům a ve své politice diskriminace všech, kdo zůstali věrni politice obnovy z roku 1968.

Ačkoliv je důležité, co se děje ve vládnoucí straně, musíme sledovat hlavně to, co se děje ve společnosti. V ní dochází k velkým změnám. Můžeme mluvit v případě Československa, ale i Maďarska, Polska a NDR o probuzení občanské společnosti. Svědčí o tom taková hnutí jako CHARTA 77 a VONS (Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných občanů a Demokratická iniciativa, ale i nově vznikající hnutí ekologická (na obranu přírodního prostředí), rozsáhlá oblast paralelní kultury se „samizdatovými“ knihami a časopisy, nezávislé hudební skupiny, neoficiální výstavy výtvarného umění, a především vlna náboženského obrození, zejména mezi mládeží i ostatními vrstvami obyvatel, jak dosvědčuje velký úspěch petice katolíků za odluku církve od státu a větší náboženské svobody, jež podepsalo již asi 530 000 čs. občanů.

To vše potvrzuje, že i země jako Československo, ale s ní i ostatní země střední a východní Evropy jsou v pohybu. To by si měly uvědomit vlády a politické strany západní Evropy, které často zaměňují politiku „zmírnění napětí“ (détente) s potvrzením politického statu quo v Evropě. Jednání mezi vládami Západu a Východu o odzbrojení, ekonomické a ekologické spolupráci jsou nutná a prospěšná. Ale politické síly Západu, zejména levice, musí vidět své přirozené spojence především v těch silách a nezávislých hnutích, které usilují o změnu ve smyslu demokratických reforem.

Gorbačovova představa „společného evropského domu“ je velmi svůdná. Je ovšem třeba, aby nájemníci tohoto domu měli stejná práva. K tomu je nutno prosadit, aby zásady Závěrečného aktu Helsinské konference o nevměšování a respektování suverenity platily i pro vztahy mezi SSSR a zeměmi střední a východní Evropy, a nikoliv jen ve vztahu k Západu. Je třeba uvítat, že společné sovětsko-jugoslávské prohlášení z letošního roku k tomu otvírá cestu, i když dovoluje různé interpretace. Aby byl tento krok, a s ním i „nové politické myšlení“ Gorbačovova skutečně důvěryhodný, bylo by žádoucí, aby právě letos, v roce 20. výročí vojenské intervence proti Pražskému jaru Gorbačov udělal gesto, kterým by se jasně distancoval od Brežněvovy doktriny omezené suverenity.

Rozhodnutí o stažení vojsk z Afghánistánu ukazuje správným směrem. Ale teprve jasné prohlášení sovětského vedení, že vojenská intervence proti Československu v srpnu 1968 byla „politickou chybou“ Brežněvova vedení by se stalo zárukou, že podobné projevy velmocenského hegemonismu se nemohou v budoucnosti opakovat.

Je Gorbačov k takovému kroku ochten, může jej vůbec udělat? Na to zatím nemám odpověď. Ale právě proto musíme pozvednout svůj hlas, aby se tento požadavek stal součástí politiky celé evropské levice a všech demokratických sil. Bude to významná pomoc, kterou západní levice může poskytnout Gorbačovovým reformním snahám a důležitý příspěvek k tomu, aby se tato „otevřená rána“, která po 20 let levice oslabuje, mohla zacelit.

Úvodní slovo ke konferenci v italské Cortoně 29. - 30. dubna 1988

Cortonské jaro

Cortona je malé městečko staré skoro tři tisíce let, které leží v samém středu Itálie, něco přes sto kilometrů jižně od Florencie. Je tak nádherné, že by člověk normálně očekával, že se o něm bude mluvit a psát spíš v turistických hlídkách a prospektech. Koncem letošního dubna se však zapsalo do kulturně-politických dějin Československa: městská rada Cortony společně s milánskou nadací Giangiacoma Feltrinelliho uspořádaly konferenci „Pražské jaro a jeho ozvěna v Evropě“. V užším slova smyslu byl vlastně ozvěnou Pražského jara i fakt konání této konference (jedné z mnoha v různých zemích západní Evropy), která na první pohled opravdu nijak přímo

s tímto nádherným koutem italského Toskánska nespojuje.

Cortonský starosta Italo Monacchini a ředitel Feltrinelliho nadace Salvatore Veca přivítali v pátek 29. dubna v jednacím sále hodně přes stovku účastníků konference z Itálie, z většiny zemí západní Evropy i ze zámoří. Mnozí z nich byli Češi a Slováci, za jejichž jmény v závorkách defilovaly názvy nejvýznamnějších univerzit a výzkumných ústavů, na kterých dnes působí. Československá vědecká pracoviště a univerzity zastoupeny nebyly.

Bývalý ředitel Československé televize a nyní už devátý rok poslanec Evropského parlamentu za italskou socialistickou stranu Jiří Pelikán přednesl zahajovací projev, ve kterém se, mimo jiné, zabýval